

ამორალური და იძულებით დადებული გარიგებები: შედარებითი ანალიზი

წინამდებარე სტატია ეძღვნება ნების ნაკლით დადებულ გარიგებებს, კერძოდ, განიხილავს იძულებით დადებული გარიგებებისა (სკ-ს 85-ე მუხლი) და ამორალური გარიგებების (სკ-ს 54-ე მუხლი) ურთიერთმიმართებას. იძულებით დადებული გარიგებებისა და ამორალური გარიგებების აღრევა ხშირია ქართულ სასამართლო პრაქტიკაში. იძულება, როგორც სოციალურად დასაძრახი აქტი, ხშირად შეფასებული ამორალურ ქმედებად, თუმცა ეს იმას არ ნიშნავს, რომ გარიგება ამორალურობის საფუძვლით გაბათილებას ექვემდებარება. სტატიაში გამოკვლეულია გერმანული და ინგლისური სასამართლო პრაქტიკა და იურიდიული ლიტერატურა ზემოაღნიშნულ გარიგებათა ურთიერთმიმართების უკეთ განსასაზღვრად. იმის გათვალისწინებით, რომ ქართული სამართალი განსაკუთრებულად ახლოს დგას გერმანულთან, ლოგიკურია, მასთან პარალელების გავლება. რაც შეეხება ინგლისურ სამართალს, იგი ერთ-ერთი პირველი ქვეყანაა მსოფლიოში, სადაც „არასათანადო ზეგავლენის“ (იგივე ამორალურობის) კონცეფცია დამკვიდრდა. ამორალურ გარიგებებთან მიმართებით, სტატიაში აქცენტი გაკეთდა არა შინაარსობრივად აშკარად ამორალურ გარიგებებზე (მაგ. პროსტიტუცია), არამედ ისეთ გარიგებებზე, რომლებიც ერთი შეხედვით ნეიტრალურია, თუმცა მათი მოტივი ან მიზანი ამორალურია.

საკვანძო სიტყვები: ამორალური, იძულებით დადებული, გარიგებები, არასათანადო ზეგავლენა, გამიჯვნის კრიტერიუმები, ნების ნაკლი.

1. შესავალი

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი (შემდგომში – სკ) არეგულირებს ნების ნაკლის შედეგად დადებული გარიგებების საკითხს და განიხილავს ნების ხელყოფის სხვადასხვა ფორმებს შესაბამისი სამართლებრივი შედეგებით. ნების ნაკლია ისეთი სახის ვითარება, როდესაც გარეგნულად გამოვლენილი ნება არ ემთხვევა მისი გამომვლენის ნამდვილ ნებას, ხოლო გარიგება ნების გარეგნული გამოვლენის შედეგად დაიდო.¹ იძულებით დადებული და ამორალური გარიგებები ნების ნაკლის შედეგად დადებული გარიგებების ნათელი მაგალითებია. ამ ორი ინსტიტუტის მიმართ ქართულ სასამართლოებს განსხვავებული და, ხშირ შემთხვევაში, ურთიერთსაწინააღმდეგო მიდგომა აქვთ. ამის ნათელი მაგალითია ტელეკომპანია „რუსთავი2“-ის გახმაურებული საქმე, სადაც მხარე ითხოვდა წილების ნასყიდობის ხელშეკრულების, როგორც იძულებით დადებული გარიგების ბათილობას. მოთხოვნა დაკმაყოფილდა სამივე ინსტანციის სასამართლო გადაწყვეტილებებით, თუმცა განსხვავებული მოტივაციით. პირველი და მეორე ინსტანციის სასამართლოებმა ნასყიდობის ხელშეკრულება ამორალურად მიიჩნიეს და შესაბამისად, ბათილად ცნეს მომსახურებასა და ფასს შორის თვალშისაცემი არაპროპორციულობის გამო, ხოლო უზენაესი სასამართლოს დიდმა პალატამ, ორივე ინსტანციის სასამართლოსგან განსხვავებით, გარიგება იძულებით დადებულად მიიჩნია. პირველი ორი ინსტანციის მსჯელობა, რომლის მიხედვითაც საკმარისია, არსებობდეს დისპროპორცია ხელ-

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი.

¹ ჭანტურია ლ., სამოქალაქო სამართლის ზოგადი ნაწილი, გამომცემლობა „სამართალი“, თბილისი, 2011, 331.

შეკრულების მხარეების მიერ ნაკისრ ვალდებულებათა შორის, რათა გარიგება ამორალურად იქნეს მიჩნეული, ვერ იქნა გაზიარებული უზენაესი სასამართლოს მიერ. მისი განმარტებით, გარიგების ამორალურობის მოტივით ბათილობისათვის დამატებით, აუცილებელია ერთ-ერთმა მხარემ ბოროტად გამოიყენოს თავისი საბაზრო ძალაუფლება ან ისარგებლოს კონტრაქტის მიძიმე მდგომარეობით ან გულუბრყვილობით.²

ეს და სხვა მრავალი გადაწყვეტილება ცხადყოფს, რომ სსკ-ს 85-ე და 54-ე მუხლებს შორის მკაფიო ზღვარი არ არის გავლებული, რაც ეჭვქვეშ აყენებს ნორმათა განსაზღვრულობისა პრინციპს და უსპობს მათ ადრესატებს სამართლებრივი შედეგების განჭვრეტადობის შესაძლებლობას.³

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, სტატიის მიზანია შედარებითსამართლებრივი, ლოგიკური და ანალიტიკური მეთოდების გამოყენებით გამოკვეთოს იძულებით დადებულ და ამორალურ გარიგებათა დამახასიათებელი ნიშან-თვისებები, განსაზღვროს მათი ურთიერთმიმართება და დაადგინოს ამ გარიგებათა გამიჯვნის საორიენტაციო კრიტერიუმები.

2. იძულებით დადებული გარიგებები

2.1. იძულების დოქტრინა ქართულ სამართალში

იძულებით დადებული გარიგების ცნება ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში მკაფიოდაა ჩამოყალიბებული. იძულების შემთხვევაში, საქმე გვაქვს ნების ნაკლის საფუძველზე დადებულ გარიგებასთან, სადაც ნების თავისუფლება აშკარად არის ხელყოფილი.⁴ მაიძულებელი პირი კი არ გამოსტყუებს მეორე მხარეს შეცდომაში შეყვანის გზით ნების გამოხატვას, არამედ ადგილი აქვს მისი თავისუფალი ნების აშკარა ხელყოფას.⁵ მიუხედავად იმისა, რომ ნების გამომხატველს, რომელიც შეგვიძლია, ასევე, მოვიხსენიოთ როგორც იძულების მსხვერპლი, გაცნობიერებული აქვს რეალური მდგომარეობა და არ სურს გარიგების დადება, მისი თავისუფალი ნება იმდენად არის შეზღუდული, რომ, საბოლოო ჯამში, თანხმდება მასზე, ფორმალურად საკუთარი გადაწყვეტილებით.⁶ გაბატონებული მოსაზრებით, იძულებაში იგულისხმება ფსიქიკური იძულება, იგივე მუქარა, რომელიც წარმოადგენს სამომავლო საფრთხის შესახებ შეტყობინებას, რათა ზეგავლენა მოახდინოს მუქარის ადრესატის ნების ჩამოყალიბებაზე და დაიყოლოს შესაბამისი გარიგების დადებაზე. აუცილებელი არ არის, რომ დამმუქრებელს მართლაც ჰქონდეს „დაპირებული“ უარყოფითი შედეგის სისრულეში მოყვანის განზრახვა, საკმარისია, თუ მუქარის ადრესატს შეეძლო მისი ალქმა რეალური საფრთხის

² შეად., გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება BGHZ [2001] 146, V ZR 437/99.

³ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2017 წლის 29 დეკემბრის №3/7/679 გადაწყვეტილება საქმეზე „შპს სამაუნეებლო კომპანია რუსთავი 2“ და „შპს ტელეკომპანია საქართველო“ საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

⁴ რუსიაშვილი გ., სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი პირველი, ჭანტურია (რედ.) თბილისი, 2017, მუხლი 85, ველი 1.

⁵ ჭანტურია ლ., სამოქალაქო სამართლის ზოგადი ნაწილი, გამომცემლობა „სამართალი“, თბილისი, 2011, 380; რუსიაშვილი, გ., სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი პირველი, ჭანტურია (რედ.) თბილისი, 2017, მუხლი 85, ველი 1.

⁶ ჭანტურია ლ., სამოქალაქო სამართლის ზოგადი ნაწილი, გამომცემლობა „სამართალი“, თბილისი, 2011, 381; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2015 წლის 29 აპრილის განჩინება #ას-132-124-2015; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2014 წლის 21 ივლისის განჩინება #ას-333-314-2014; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2013 წლის 27 მაისის განჩინება #ას-170-163-2013; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2012 წლის 23 იანვრის განჩინება #ას-1796-1773-2011.

შემცველად.⁷ არაერთ სასამართლო გადაწყვეტილებაში განმარტებულია, რომ გარიგების ბათილობის საფუძველი შეიძლება გახდეს იმგვარი ზემოქმედება კონტრაქტენტის ნებაზე, რომელიც თავის აშკარა თუ რეალური ხასიათიდან გამომდინარე, სასამართლოს მიიყვანს დასკვნამდე, რომ შეუძლებელი იყო ნების თავისუფალი ფორმირება.⁸

2.2. იძულების დოქტრინა ინგლისურ სამართალში

ლორდთა პალატამ გამოყო იძულების ორი ელემენტი: (1) მსხვერპლის ნების იძულება და (2) განხორციელებული ზეწოლის უკანონობა/არამართლობიერება⁹. პირველ ელემენტთან დაკავშირებით, კანონი ამონიშნავს, ჰქონდა თუ არა იძულების მსხვერპლს თავისუფალი არჩევანის საშუალება ხელშეკრულების დადებისას; მე-2 ელემენტის კონტექსტში კი, უნდა შემოწმდეს, თავად ზეწოლის ბუნება – ახორციელებდა თუ არა მაიძულებელი მხარე არამართლობიერ ზეწოლას.¹⁰

ინგლისური სამართალი დიდ ყურადღებას ამახვილებს ზეწოლის ბუნებაზე. იგი ერთმანეთისაგან მიჯნავს არამართლობიერ ზეწოლას¹¹ ე.წ. ჩვეულებრივი ზეწოლისაგან, რომელიც დასაშვებია და არ გამოიწვევს გარიგების გაბათილებას. ჩვეულებრივი ზეწოლა სრულიად კანონიერია და არსებობს ნებისმიერ საზოგადოებაში, რომელიც აღიარებს კონკურენციას.¹² ჩვეულებრივი ზეწოლა დამახასიათებელია წინასახელშეკრულებო მოლაპარაკების პროცესისათვის, რომელიც შეიძლება იყოს ძალიან ემოციური და აგრესიულიც კი. ერთი შეხედვით, მოლაპარაკების პროცესი შეიძლება გავდეს ურთიერთობას მსხვერპლსა და იძულების განმახორციელებელ პირს შორის. ასევე, ხელშეკრულება შეიძლება ყველასთვის ხელსაყრელი შედეგით არ დასრულდეს და არც კანონი მოელის ამას, თუმცა ერთი მხარისთვის ხელშეკრულებით დამდგარი უარყოფითი შედეგი ვერ ჩაითვლება ავტომატურად არამართლობიერ ზეწოლად. ერთ-ერთ სასამართლო გადაწყვეტილებაში, ერთი მხარე დაემუქრა მეორეს, რომ მისგან არ შეისყიდდა აქციებს, თუ იგი არ დათანხმდებოდა გარკვეულ დამატებით პირობებს. მოპასუხე, რომელსაც სურდა დროულად მიღწეულიყო შეთანხმება, დათანხმდა შემოთავაზებულ პირობებს, თუმცა მან მოგვიანებით შეიტანა სარჩელი ხელშეკრულების გაბათილების თაობაზე და განაცხადა, რომ მისი თანხმობა მოპოვებული იყო იძულებით. სასამართლომ დაადგინა, რომ ხელშეკრულება უნდა დარჩენილიყო ძალაში, რადგან სახეზე იყო დასაშვები კომერციული ზეწოლა, მაგრამ არა იძულება.¹³

იმისათვის, რომ ხელშეკრულება ბათილად იქნას ცნობილი, სასამართლომ უნდა დაადგინოს, განხორციელდა თუ არა მსხვერპლზე „არამართლობიერი ზეწოლა“.¹⁴

⁷ რუსიაშვილი გ., სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი პირველი, *ჭანტურია (რედ.)* თბილისი, 2017, მუხლი 85, ველი 15.

⁸ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2021 წლის 11 ნოემბერის გადაწყვეტილება საქმეზე # ას-475-2020; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს დიდი პალატის 2017 წლის 2 მარტის გადაწყვეტილება საქმეზე N ას-664-635-2016, პუნქტი 211.

⁹ “Illegitimacy”.

¹⁰ Universe Tankships Inc of Monrovia v International Transport Worker's Federation, [1982] 2 All ER 67, *House of Lords*.

¹¹ “Illegitimate pressure”.

¹² Atiyah, PS., *An Introduction to the Law of Contract*, 5th ed Clarendon Oxford, 1995, 266.

¹³ *Pao On v Lau Yiu Long*, [1980] UKPC 17, Court of Appeal of Hong Kong.

¹⁴ *Tetzlaff N.*, What is Duress in Contract Law, Smith and Partners, 2021, <<https://smithpartners.co.nz/business-law/contract-law/contract-law-duress/>> [20.01.2024]

არამართლზომიერი ზენოლის განმარტებისას, ყურადღება ექცევა თავად მუქარის შინაარსს – იმ შემთხვევაში, თუ მუქარა უკანონოა, იგი აუცილებლად მოექცევა არამართლზომიერი ზენოლის ფარგლებში. მაგალითად, პირის მიმართ ძალადობის მუქარა, ყველა შემთხვევაში იქნება არამართლზომიერი ზენოლის მაგალითი.¹⁵

ამასთანავე, ზოგიერთ შემთხვევაში, კანონიერი მუქარაც შესაძლოა ჩაითვალოს არამართლზომიერ ზენოლად. მაგალითად, თუ ვინმე იმუქრება საკუთარი თავისთვის ზიანის მიყენებით და ასე აიძულებს მეორე მხარეს მოანეროს ხელშეკრულებაზე ხელი, ასეთი ზენოლა ჩაითვლება არამართლზომიერად და ასეთ პირობებში დადებული ხელშეკრულება ჩაითვლება ბათილად.¹⁶

2.2.1. იძულების ფორმები

ინგლისურ სამართალში განასხვავებენ იძულების სამ ფორმას: პიროვნების მიმართ იძულება, იძულება ქონების მიმართ და ეკონომიკური იძულება.

პიროვნების მიმართ იძულება იძულების ყველაზე აშკარა ფორმაა, რადგან გულისხმობს ერთი მხარის მიერ მეორისთვის სიცოცხლის, ჯანმრთელობის, თავისუფლების ან ფიზიკური კომფორტისათვის საფრთხის შექმნას, რათა დაარწმუნოს იგი გარიგების დადებაში.¹⁷

ფიზიკური ძალადობის შემთხვევაში, მაგალითად, თუ ვინმეს ფიზიკურად აიძულებენ ხელი მოანეროს ხელშეკრულებას, სახეზე საერთოდ არ გვექნება სახელშეკრულებო ურთიერთობა, გერმანიის სახელშეკრულებო სამართალი პირდაპირ აღნიშნავს, რომ იძულებით დადებული ხელშეკრულებების მთავარი ელემენტი არის ფსიქიკური იძულება ანუ მუქარა.¹⁸

ინგლისურ სამართალში ხშირად უთითებენ ავსტრალიურ საქმეზე **Barton v Armstrong**, როგორც იძულების ნამყვან მაგალითზე. ამ საქმეში, ბარტონი ცდილობდა გაებათილებინა ხელშეკრულება, რომლითაც იგი დათანხმდა არმსტრონგის აქციების შეძენას კომპანიაში. სასამართლომ დაადგინა, რომ არმსტრონგი ბარტონს სიცოცხლის მოსპობით ემუქრებოდა. ბარტონს რეალური შიში ჰქონდა, რომ არმსტრონგი მის მოკვლას გეგმავდა, თუ შეთანხმებას ხელი არ მოეწერებოდა. სამართალწარმოებისას, მუქარის ფაქტისა და მისი შესაბამისი მტკიცებულებების წარმოდგენის შემდეგ, მტკიცების ტვირთი გადავიდა არმსტრონგზე, რომელსაც უნდა დაესაბუთებინა, რომ ხელშეკრულების გაფორმება მისი მუქარების შედეგი არ ყოფილა. ამ უკანასკნელმა იძულების პრეზუმფცია ვერ გააქარწყლა.¹⁹

ქონების მიმართ იძულების დოქტრინა ფართოდ დამკვიდრდა თანამედროვე ინგლისურ სამართალში.²⁰ საქმეში **Maskell v Horner**, მოსარჩელეს ყოველგვარი სამართლებრივი საფუძვლის გარეშე წაართვეს დიდი რაოდენობის თანხა, რადგან დაემუქრნენ, რომ დაუხურავდნენ ბაზრის დახლს და ჩამოართმევდნენ გასაყიდ საქონელს. სასამართლომ დააკმაყოფილა მოსარჩელის მოთხოვნა გადახდილი თანხის სრულად უკან დაბრუნების შესახებ. სასამართლომ განაცხადა, რომ თუ პირი ქონების ჩამორთმევის იძულებით იხდის თანხას, რომელიც

¹⁵ იქვე.

¹⁶ იქვე.

¹⁷ *Cartwright J.*, *Unequal Bargaining: A Study of Vitiating Factors in the Formation of Contracts*, Clarendon paperbacks, 1991, 153.

¹⁸ გერმანიის სამოქალაქო კოდექსი, <<https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>> [20.01.2024], §123, 1990.

¹⁹ *Barton v Armstrong*, [1973] UKPC 27, The court of appeal of the supreme court of new south wales, judgment of the lords of the judicial committee of the privy council.

²⁰ *Skeate v Beale*, [1841] 11 Ad&El 983, Court of the Queen's Bench, England and Wales.

მას არ ევალეზობდა რომ გადაეხადა და ქონების ჩამორთმევის აქტი ყოველგვარ სამართლებრივ საფუძველს მოკლებულია, მას ექნება წართმეული თანხის უკან დაბრუნების უფლება.²¹ განსხვავებული შედეგი დადგა საქმეში **Skeate v Beale**, სადაც ბინის მესაკუთრე დაემუქრა დამქირავებელს ქირავნობის ხელშეკრულების შეწყვეტით, ბინიდან გამოგდებით და მასში განთავსებული მოძრავი ნივთების გაყიდვით (რომელიც დამქირავებლის მიერ იყო შეძენილი), თუ დამქირავებელი არ გადაიხდიდა ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ ქირას. დამქირავებელმა შეიტანა სარჩელი მესაკუთრის წინააღმდეგ და ამტკიცებდა, რომ მესაკუთრის მოთხოვნა წარმოადგენდა იძულებას და ქირავნობის ხელშეკრულებაც თანხის ამ ოდენობაზე იძულებით იყო დადებული. სასამართლომ ხელშეკრულება არ ჩათვალა იძულებით დადებულად და ძალაში დატოვა.²² მნიშვნელოვანია, რომ ბინის მესაკუთრე დაემუქრა დამქირავებელს ნივთების გაყიდვით და არა, მაგალითად, მათი დანვითა და განადგურებით. ამ შემთხვევაშიც, თანხის გადახდევინების მოთხოვნის კანონიერებასთან ერთად, მუქარის ბუნებას გადამწყვეტი მნიშვნელობა მიენიჭა.

განსხვავება ამ ორ საქმეს შორის ვალდებულების შესრულების საფუძველის კანონიერებაშია, ხოლო მსგავსება – მუქარის ბუნების შეფასებაში. პირველ საქმეში, თანხის გადახდის ხელშეკრულება დაიდო იძულებით, მუქარის საფუძველზე და ამასთანავე, მოპასუხე მხარეს თანხის მოთხოვნის რეალური სამართლებრივი საფუძველი არ გააჩნდა, როცა მეორე საქმეში, ქირავნობის ხელშეკრულება დაიდო თავისუფალი ნების გამოვლენის შედეგად და მუქარით თანხის მოთხოვნა ემსახურებოდა კანონის შესაბამისად დადებული ხელშეკრულების აღსრულებას.

ცალკე განხილვის საგანია, მუქარის შედეგად კანონიერი მოთხოვნის დაკმაყოფილება შეიძლება თუ არა ჩაითვალოს დასაშვებად, როცა თავად მუქარა შეიცავს კანონსაწინააღმდეგო შინაარსს. საქმეში **Sibeon v The Sibotre** მოსამართლემ განმარტა, რომ ორმხრივი ნამდვილი ნების გამოვლენის შედეგად დადებული ხელშეკრულების შესრულების მიზნით ერთი მხარის მიერ მეორისთვის წაყენებული მუქარა, მაგალითად, მისი სახლის ან ძვირადღირებული ნახატების გადანვის თაობაზე, (მუქარა ქონების მიმართ) ასევე შეიძლება ჩაითვალოს იძულებად.²³

შესაბამისად, ინგლისურ სამართალში ქონების მიმართ იძულების შემოწმებისას მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ ხელშეკრულების კანონიერი საფუძველი, არამედ თავად მუქარის შინაარსი და ფორმა.

რაც შეეხება ეკონომიკური იძულების ფორმას, იგი განისაზღვრა საქმეში **Crocker v. Schneider** როგორც არასათანადო სარგებლობის მიღება სხვისი სისუსტით, ფინანსური სტრესით ან გამოუვალი მდგომარეობით რასაც პირი სხვა თანასწორ პირობებში ვერ მიიღებდა.²⁴ მაგალითად, საქმეში **B&S Contractors v Victor Green Publications** ორგანიზატორმა აიღო ვალდებულება საგამოფენო სივრცე ოლიმპიაში სტენდები დაედგა, თუმცა ერთი კვირით ადრე თავის კლიენტს განუცხადა, რომ ვალდებულებას არ შეასრულებდა, თუ კლიენტი არ გადაიხდიდა დამატებით თანხას. სტენდების დროულად არ დადგმის შე-

²¹ *Maskell v Horner*, [1915] 3 KB 106, Senior Courts of England and Wales.

²² *Skeate v Beale*, [1841] 11 Ad&El 983, Court of the Queen's Bench, England and Wales.

²³ *Sibeon v The Sibotre*, [1976] 1 Lloyd's Rep 293, England and Wales High Court.

²⁴ *Crocker v. Schneider*, [1984] 683 S.W.2d 335, Court of Appeals of Tennessee, Western Section, at Jackson USA.

დეგები დამლუპველი იქნებოდა კლიენტისთვის, რადგან ეს სერიოზულად აზიანებდა მის რეპუტაციას და შესაძლოა გამოეწვია მის წინააღმდეგ ზიანის ანაზღაურების მომთხოვნის სარჩელების აღძვრაც. სასამართლომ დაადგინა, რომ ორგანიზატორმა ჩიხში მოაქცია კლიენტი და ისარგებლა მისი გამოუვალი მდგომარეობით. შესაბამისად, გადახდა განხორციელდა იძულებით და კლიენტის მოთხოვნა უკან დაებრუნებინა გადახდილი თანხა დაკმაყოფილდა.²⁵ მოცემულ საქმეში პირმა აშკარად ისარგებლა კლიენტის სისუსტით და მოსალოდნელი ფინანსური სტრესით. მან მიიღო ისეთი სარგებელი, რომელსაც ჯანსაღ, კონკურენტუნარიან და თანასწორ სავაჭრო ურთიერთობებში ვერ მიიღებდა.

2.3. იძულების გერმანული დოქტრინა

გერმანიის სამოქალაქო კოდექსში (შემდგომში – გსკ) იძულებას არეგულირებს §123, რომელიც მოიცავს შეცილების შესაძლებლობას მოტყუების ან მუქარის გამო: (1) თუ პირი ნების გამოვლენაზე დაიყოლიეს მოტყუების გზით ან მართლსაწინააღმდეგო მუქარით, მას შეუძლია ეს ნების გამოვლენა გახადოს საცილო.²⁶ გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის კომენტარის მიხედვით, ნორმის პირველი ნაწილის მე-2 ალტერნატივის თანახმად, მუქარა არის მომავალი ბოროტების (ზიანის) ჩადენის დაპირება, როდესაც დამმუქრებელი ირწმუნება, რომ მას შეუძლია აღნიშნულის ჩადენა და სურს კიდევ იგი იმ შემთხვევაში, თუ იძულების მსხვერპლი არ გამოავლენს დამმუქრებლისთვის სასურველ ნებას.²⁷ მუქარის მართლსაწინააღმდეგობას, ინგლისური მიდგომის მსგავსად, ყურადღება ექცევა გერმანულ სამართალშიც. გსკ-ს კომენტარებში განმარტებულია, რომ მართლსაწინააღმდეგოა მუქარა, როდესაც მიზნის მიღწევის საშუალებასა და თავად მიზანს შორის შეუსაბამობაა. მაგალითად, ერთ პირს დიდი ხნის განმავლობაში ემართა ვალი მეორე პირის მიმართ, რომელმაც შემთხვევით შეიტყო, რომ მოვალემ ჩაიდინა ქურდობა. კრედიტორი დაემუქრა მოვალეს დასმენით, იმ შემთხვევაში, თუ მოვალე ვალდებულებას არ დაფარავდა. აღნიშნული მუქარა მართლსაწინააღმდეგოა და მის საფუძველზე დადებული გარიგება დაექვემდებარება შეცილებას. ამის საწინააღმდეგოდ, მუქარა არის სათანადო საშუალება გამართლებული ინტერესის მისაღწევად შემდეგ შემთხვევაში: კრედიტორი მოვალეს ემუქრება სარჩელის შეტანით, თუ ის ვალს არ გადაიხდის.²⁸

ორივე შემთხვევაში კრედიტორი მოვალისგან ითხოვს ვალდებულების შესრულებას, რომელიც ივარაუდება, რომ კანონიერ საფუძველზე წარმოიშვა. თუმცა, პირველ შემთხვევაში, კრედიტორი მოვალეზე ზენოლას ახორციელებს დანაშაულის შეტყობინების მუქარით, ხოლო მეორე შემთხვევაში – სარჩელის შეტანის გზით. პირის კანონისმიერი და სოციალურ-ეთიკური ვალდებულებაა ინფორმაციის მიწოდება შესაბამისი ორგანოებისთვის პოტენციური დანაშაულის ჩადენის შესახებ. დანაშაულის შეუტყობინებლობა, როგორც ქართული, ასევე, გერმანული კანონმდებლობით, დასჯადი ქმედებაა. სისხლისსამართლებრივი ვალდებულებით (დანაშაულის შეტყობინებით) პირის მანიპულირება ვერ იქნება მუქარის კანონიერი საფუძველი და ამის შედეგად გაფორმებული ხელშეკრულება, მიუხედავად იმისა, რომ იგი კა-

²⁵ *B&S Contractors v Victor Green Publications*, [1984] ICR 419, Court of Appeal England and Wales.

²⁶ კროპჰოლერი ი., გერმანიის სამოქალაქო კოდექსი, სასწავლო კომენტარი, მე-13 გადაამუშავებული გამოცემა, *თორნიკე დარჯანიასა და ზურაბ ჭეჭელაშვილის* თარგმანი, თბილისი, 2014, §123, 49.

²⁷ იქვე.

²⁸ კროპჰოლერი ი., გერმანიის სამოქალაქო კოდექსი, სასწავლო კომენტარი, მე-13 გადაამუშავებული გამოცემა, *თორნიკე დარჯანიასა და ზურაბ ჭეჭელაშვილის* თარგმანი, თბილისი, 2014, §123, 49.

ნონიერი მოთხოვნის დაკმაყოფილების მიზანს ემსახურება, ვერ ჩაითვლება ნამდვილად. მეორე საქმეში კი, სრულიად კანონიერი საპროცესოსამართლებრივი ქმედების – სარჩელის შეტანის დაპირება, ვერ ჩაითვლება უკანონო მუქარად და, შესაბამისად, ვერც ბათილობას დაქვემდებარება.

თავად მუქარის ბუნებას მნიშვნელობა ენიჭება გერმანულ სამართალშიც, თუმცა, განსხვავებით ინგლისური სამართლისაგან, ყურადღება ექცევა მუქარით დადებული გარიგების სამართლებრივ საფუძველსაც. ერთ-ერთ საქმეში, კრედიტორმა აიძულა მოვალე იურიდიული პირის წარმომადგენელი ხელი მოეწერა მორიგების შეთანხმებისთვის, წინააღმდეგ შემთხვევაში დაემუქრა, რომ მის წინააღმდეგ დაიწყებდა გადახდისუუნარობის საქმისწარმოებას. გერმანიის სასამართლოებმა აღნიშნული აქტი არ მიიჩნიეს მუქარად რადგან კრედიტორი და მოვალე უკვე იმყოფებოდნენ სამართლებრივ ურთიერთობაში, რისი მართლზომიერებაც ექვექვემ არ იდგა, კრედიტორს გააჩნდა თავისი მოთხოვნის დაკმაყოფილების კანონიერი ინტერესი, ხოლო მოვალეს ჰქონდა ალტერნატივა ხელი არ მოეწერა ხელშეკრულებისთვის და თავი აერიდებინა შეთანხმებისთვის.²⁹

2.4. იძულების ქართული, გერმანული და ინგლისური დოქტრინების შედარება

იძულების მარეგულირებელი მუხლების განმარტებები ქართულ და გერმანულ სამართალში ძირითადად მსგავსია – ორივე შემთხვევაში აქცენტი კეთდება სამომავლო ბოროტების დაპირებაზე, რომელიც მსხვერპლის მიერ რეალურად უნდა იქნას აღქმული. ქართული და გერმანული დოქტრინა იძულების შესახებ უფრო ფართოა, ვიდრე ინგლისური დოქტრინა, რადგან ისინი მაინცდამაინც არ მოითხოვენ მუქარის უკანონობას იმისათვის, რომ გარიგება იძულებით დადებულად იქნას მიჩნეული. ინგლისური სამართალი ერთმანეთისგან განასხვავებს იძულებას პირის მიმართ, იძულებას ქონების მიმართ და ეკონომიკურ იძულებას, ხოლო გერმანული და ქართული სამართალი, მუქარა ადრესატებით ან გამოხატვის ფორმებით არ არის შემოსაზღვრული და იგი წარმოადგენს ნებისმიერ ქმედებას, რომელიც მიზნად ისახავს მომავალი ბოროტების და შიშის დანერგვას, თუ ის მსხვერპლის მიერ სერიოზულადაა აღქმული. უფრო მეტიც, გერმანული სასამართლო პრაქტიკით, ყურადღება ექცევა მხარეთა შორის წარმოშობილი ვალდებულების საფუძველსაც – გარიგება იძულებით დადებულად შეიძლება იქნას მიჩნეული მაშინაც, თუ თავად მუქარა მართლზომიერი ხასიათისაა, მაგრამ მუქარის განმახორციელებელი პირი უსაფუძვლოდ ითხოვს ვალდებულების შესრულებას მსხვერპლისგან.

მთავარი განსხვავება ქართულ, გერმანულ და ინგლისურ მიდგომებს შორის ისაა, რომ ქართული და გერმანული კანონმდებლობა იძლევა მუქარის უფრო ფართო ინტერპრეტაციის საშუალებას, ხოლო ინგლისური სამართალი გარიგების იძულებით დადებულად მიჩნევისათვის მოითხოვს ზენოლისა და იძულების უფრო მაღალ ხარისხს. ამასთანავე, ქართული და გერმანული კანონმდებლობა უფრო მეტად ფოკუსირებულია მუქარის ქვეშ მყოფი პირის ნების გამოვლენის ნამდვილობაზე და არა მუქარის განმახორციელებელი მხარის პასუხისმგებლობაზე. ამდენად, ქართული და გერმანული სასამართლოები ამონმებენ უპირველეს ყოვლისა, დაიდო თუ არა გარიგება თავისუფალი ნების გამოვლენის საფუძველზე და ისინი ნაკლებ

²⁹ BGH, [2013] IX ZR 204/12.

მნიშვნელობას ანიჭებენ ზენოლის ფორმის შეფასებას, ინგლისურ სამართალთან შედარებით. ინგლისური სასამართლოები, გერმანული კანონმდებლობისგან განსხვავებით, ცალსახად არ ეყრდნობიან ხელშეკრულების თავისუფლების პრინციპს, როგორც იძულების კონცეფციის განუყოფელ ნაწილს და სასამართლო გადაწყვეტილებები ძირითადად დაფუძნებულია მსხვერპლის თანხმობის ნაკლოვანებაზე.³⁰

3. ამორალური/არასათანადო ზეგავლენით დადებული გარიგებები

3.1. ამორალური გარიგება ქართულ სამართალში

ქართულ სამართალში ამორალური გარიგებების მარეგულირებელი მუხლის უზოგადესი დისპოზიცია არ იძლევა ამ ინსტიტუტის სიღრმისეულად გააზრების საშუალებას. ამასთანავე, მწირია სასამართლო პრაქტიკაც. მაგალითად, ამორალურობის განმარტებას ვხვდებით საქართველოს უზენაესი სასამართლოს მიერ თავდებობის ხელშეკრულებებთან მიმართებით.³¹ საკასაციო სასამართლოს დასაბუთებით, თავდებისათვის, რომელიც თავდებობის ხელშეკრულების დადებამდე რამდენიმე თვით ადრე გახდა სრულწლოვანი, ასეთი ვალდებულების დაკისრება ეწინააღმდეგება ზნეობის ნორმებს და ბათილია 54-ე მუხლის მიხედვით. მოცემული სასამართლო გადაწყვეტილების ანალიზის საფუძველზე რთულია ამორალური გარიგების მაკვალიფიცირებელი კრიტერიუმების ჩამოყალიბება, რადგან სასამართლომ ძირითად თავდების არასრულწლოვნებაზე გაამახვილა ყურადღება, თუმცა იურიდიულ ლიტერატურაში³² გამოთქმული მოსაზრებით წარმოდგენილია ალტერნატიული დასაბუთება, რომლის მიხედვითაც, ორ სრულწლოვან პირს შორის დადებული გარიგების ორმხრივად მბოჭავი გარიგება თავისთავად არ წარმოადგენს ამ ნების გამოვლენის ბათილობის არგუმენტს. გარიგების გაბათილება მისი ამორალური ბუნების საფუძველზე უნდა მოხდეს, კერძოდ იმ არგუმენტაციით, რომ ხელშეკრულება დადებული იყო თავდებზე ფსიქოლოგიური იძულების შედეგად, არღვევდა მის უფლებებს და ეწინააღმდეგებოდა მორალურ პრინციპებს.³³ გამოიკვეთა ამ ტიპის თავდებობის ბათილობის წინაპირობები: ფინანსური ტვირთი, რომელიც მკვეთრად აღემატება თავდების შესაძლებლობებს; ახლო პირადი კავშირი თავდებსა და ძირითად მოვალეს შორის (მაგ. მეუღლე, შვილი, მშობელი); თავდებობის კისრება იმ ემოციური კავშირიდან გამომდინარე, რის გამოც თავდები თავიდანვე მოკლებულია საკუთარი ინტერესების სრულფასოვნად დაცვის (თავდებობის კისრებაზე უარის) შესაძლებლობას; დაქვემდებარებული მდგომარეობა და კრედიტორის მიერ დაქვემდებარებული მდგომარეობის ბოროტად გამოყენება.³⁴

გარდა თავდებობისა, ქართულ სასამართლო პრაქტიკაში, მწვავე რეალობიდან გამომდინარე, არაერთი გადაწყვეტილება არსებობს, სადაც სახელმწიფოსა და კერძო პირს შორის

³⁰ *Lawson F.H., The Rational Strength of English law, Stevens & Sons Ltd, London 1951, 58.*

³¹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2019 წლის 05 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე № ას-726-2019.

³² ქავშაია ნ., გარიგების ბათილობა მისი ამორალურობის საფუძველით, უზენაესი სასამართლოს 2019 წლის 9 თებერვლის განჩინების (საქმე №ას-726-2019) ანალიზი, „შედარებითი სამართლის ქართულ-გერმანული ჟურნალი“, 1/2020, თბილისი, 2020, 62.

³³ შეად. BGH, [1994] NJW, IX ZR 227/93.

³⁴ ქავშაია ნ., გარიგების ბათილობა მისი ამორალურობის საფუძველით, უზენაესი სასამართლოს 2019 წლის 9 თებერვლის განჩინების (საქმე №ას-726-2019) ანალიზი, „შედარებითი სამართლის ქართულ-გერმანული ჟურნალი“, 1/2020, თბილისი, 2020, 62.

გაფორმებული ხელშეკრულება ამორალურობის მოტივით გაბათილდა. მაგალითად, საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროსა და ბრალდებულის მშობლებს შორის გაფორმებული ავტომობილის ჩუქების ხელშეკრულება, რასაც შედეგად ბრალდებულისთვის სასარგებლო პირობებით საპროცესო შეთანხმების დამტკიცება მოჰყვა.³⁵

3.2. არასათანადო ზეგავლენით³⁶ დადებული გარიგებები ინგლისურ სამართალში

ინგლისურ სამართალში, ქართული სამართლისგან განსხვავებით, კანონსაწინააღმდეგო, ამორალური და საჯარო წესრიგის წინააღმდეგ მიმართული გარიგებები ერთ ტერმინში – არალეგალურ გარიგებებში ერთიანდება. ამ ტერმინის ქვეშ მოიაზრება, როგორც გარიგებები, რომელთა საგანია დანაშაული, ასევე, სამოქალაქო სამართლებრივი დარღვევა. ინგლისურ სასამართლო გადაწყვეტილებებში შინაარსობრივად ამორალური და უზნეო გარიგებების დასახსიათებლად ვხვდებით ტერმინს „არასათანადო ზეგავლენა“, რომელიც კონტროლის განხორციელების მექანიზმია იმ პირის მიმართ, რომლის ქმედების მართებულობაც კითხვის ნიშნის ქვეშ დგება. არასათანადო ზეგავლენის მიზანია ხელყოს მეორე პირის თავისუფალი ნება და შეზღუდოს იმ დოზით, რომ გავლენა მოახდინოს მის თავისუფალ არჩევანზე.³⁷

საქმეში *Scurry v. Cook* სასამართლომ განმარტა: იმისათვის, რომ ზეგავლენა იყოს „არასათანადო“, ის უნდა უგულებელყოფდეს ერთი პირის ნებას და ანაცვლებდეს ზეგავლენის განმახორციელებელი პირის ნებით.³⁸ არასათანადო ზეგავლენისას ერთი მხარე უსამართლო უპირატესობას მოიპოვებს მეორეზე, თუმცა, არ შეიძლება ითქვას, რომ ყველა ზეგავლენა არის არასათანადო, „რადგან ადამიანს არ ეკრძალება სათანადო გავლენა მოახდინოს მეორე მხარეზე საკუთარი თავისთვის სარგებლის მიღების მიზნით.“ არასათანადო ზეგავლენა შემოღებულ იქნა იმ შემთხვევებთან დაკავშირებით, როდესაც ხელშეკრულება დაიდო ზენოლის შედეგად, მაგრამ ეს ზენოლა არ წარმოადგენს იძულებას.

ინგლისურ სამართალში გამოყოფენ არასათანადო ზეგავლენის ოთხ თანაბარმნიშვნელოვან ელემენტს, რომელთა ერთობლიობის შედეგად იქმნება ვარაუდი, რომ ერთი მხარე ხელს აწერს გარიგებას თავისუფალი ნების გამოვლენის გარეშე. ეს ელემენტებია:³⁹

1. მსხვერპლის მონყვლადობა⁴⁰ – მსხვერპლი უნდა იყოს მგრძობიარე მეორე მხარის მანიპულაციების მიმართ. ეს შეიძლება დადგინდეს მხარეთა შორის ურთიერთობის ხასიათიდან, მსხვერპლის შეზღუდული შესაძლებლობებიდან ან მისი იმჟამინდელი მენტალურ-ფსიქოლოგიური მდგომარეობიდან.

2. ზეგავლენის განმახორციელებელი პირის ავტორიტეტი – მხარეთა შორის ისეთი ტიპის ურთიერთობა უნდა არსებობდეს, რომელიც ნდობის წარმოშობის საწინდარია.

³⁵ თბილისის სააპელაციო სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2014 წლის 15 აპრილის გადაწყვეტილება საქმეზე №2ზ/4686-13. (შეად. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2004 წლის 19 მაისის გადაწყვეტილება საქმეზე, *Gusinskiy v. Russia*; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2016 წლის 01 მარტის გადაწყვეტილება #ას-15-15-2016)

³⁶ “Undue Influence”.

³⁷ *Tidwell v. Critz*, (1981) 248 Ga.US 201.

³⁸ *Scurry v. Cook*, [1950] 59 S.E.2d 371, Supreme Court of Georgia.

³⁹ *Andrews N.*, Contract Law, 11- Duress, Undue Influence and Unconscionability, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, 306.

⁴⁰ “Vulnerability”.

3. ტაქტიკა – ზეგავლენის განმახორციელებელი პირი უნდა იყენებდეს გარკვეულ ტაქტიკას მსხვერპლზე გავლენის მოსახდენად. აღნიშნული ტაქტიკა შეიძლება მოიცავდეს ცხოვრებისეული საჭიროებების კონტროლს, როგორცაა საკვები, მედიკამენტები და სხვა. ასევე, არაფიზიკურ ზეგავლენას, მათ შორის სიმპათიას, იგნორირებას, დამცირებას და სხვა.

4. უსამართლო შედეგი – უნდა დადგეს მსხვერპლისთვის უსამართლო შედეგი, რომელმაც გამოიწვია მისი ეკონომიკურად დაზარალება.

3.2.1. არასათანადო ზეგავლენის კლასები

საქმეში *Bank of Credit & Commerce International v Aboody*, ინგლისის სააპელაციო სასამართლომ ჩამოაყალიბა არასათანადო ზეგავლენის სამი განსხვავებული კლასი.⁴¹ 1-ლი კლასი მოიცავს ფაქტობრივ არასათანადო ზეგავლენას და არსებითი ზიანის (**Manifest disadvantage**) მტკიცების ტვირთი მოსარჩელის ანუ სავარაუდო მსხვერპლის პრეროგატივა.⁴² ზეგავლენა უნდა იყოს აშკარა და თვალშისაცემი და კონკრეტულ მატერიალურ ზიანში (დანაკარგში) უნდა გამოიხატებოდეს.⁴³ ფაქტობრივი არასათანადო ზეგავლენის უახლესი მაგალითია *Whittle v Whittle*-ის საქმე, რომელიც იმ იშვიათ შემთხვევათაგანია, როცა სასამართლოს მიერ არასათანადო ზეგავლენა დაადგინა და ამ საფუძველით ანდერძი გაბათილდა. მისტერ უიტლი გარდაიცვალა 2016 წლის 7 დეკემბერს, 92 წლის ასაკში. მან შეადგინა თავისი პირველი და ერთადერთი ანდერძი 2016 წლის ნოემბერში, გარდაცვალებამდე ერთი თვით ადრე. მან მანქანების კოლექცია და ავტოფარეხი დაუტოვა ვაჟიშვილ დევიდს, იმ პირობით, რომ ის გაასუფთავებდა ამ ტერიტორიას, ხოლო დარჩენილი აურაცხელი ქონება, თავის ქალიშვილ სონიასა და მის პარტნიორს თანაბარი წილით გადასცა. დევიდმა გაასაჩივრა მამის ანდერძი და მოითხოვა მისი გაბათილება არასათანადო ზეგავლენის საფუძველზე. არსებითი ზიანი შეადგენდა იმ რამდენი მილიარდის ღირებულების ქონებას, რომელიც დევიდს ანდერძისთ უნდა მიეღო. მოსარჩელე ვაჟიშვილი ამტკიცებდა, რომ ანდერძი შედგა მისი დის არასათანადო ზეგავლენით, რომელმაც დაარწმუნა მამა, რომ დევიდი იყო ქურდი და ამორალური ცხოვრებით მცხოვრები. მან ეს ბრალდებები მამას გაუზიარა მაშინ, როდესაც მისი ჯანმრთელობა უკვე დასუსტებული იყო. სასამართლო პროცესზე სონიამ ვერ დაასაბუთა ძმისადმი წაყენებული ბრალდებები და შესაბამისად, ვერ უარყო, რომ ანდერძი მისი უარყოფითი ზეგავლენით შედგა.⁴⁴

მეორე და მესამე კლასებია კლასი 2ა და 2ბ, რომლებიც სავარაუდო არასათანადო ზეგავლენას წარმოადგენენ. ამ კლასებისთვის არ არის საჭირო იმის მტკიცება, რომ არასათანადო ზეგავლენა რეალურად განხორციელდა, თუმცა, პირველ შემთხვევაში, უნდა დადასტურდეს მხარეთა შორის განსაკუთრებულ ნდობაზე დაფუძნებული ურთიერთობა, რომელიც წარმოიშვა მხარეთა შორის განსაკუთრებით ახლო ურთიერთობიდან გამომდინარე, მაგალითად: ცოლ-ქმარი, მამა-შვილი, და-ძმა, ხოლო მეორე შემთხვევაში (კლასი 2ბ) მხარეთა შორის ურთიერთობა წარმოიშობა კანონის, ხელშეკრულების ან სხვაგვარი შეთანხმების საფუძველზე (უფრო ხშირად კონფიდენციალური), მაგალითად, ექიმი/პაციენტი, ადვოკატი/კლიენტი, სულიერი მამა/მრევლი, დასაქმებული/დამსაქმებელი, ერთ ოთახში მცხოვრებნი და სხვა მსგავსი

⁴¹ <<https://www.claims.co.uk/knowledge-base/contract-law/duress-undue-influence-in-contracts>> [20.01.2024].

⁴² *Edwards v Edwards*, (2007) 481 P.2d US 432.

⁴³ *CIBC Mortgages v Pitt*, [1994] UKHL 7, House of Lords.

⁴⁴ *Whittle v Whittle*, [2022] EWHC 925 (Ch), England and Wales High Court (Chancery Division) Decisions.

ურთიერთობები. ორივე შემთხვევაში, თუ განხორციელებული ტრანზაქცია უჩვეულოა და შეუძლებელია აიხსნას მხარეთა შორის არსებული ურთიერთობის ბუნებით და ერთ მხარეს აღნიშნული ტრანზაქციის შედეგად მიაღწა არსებითი ზიანი (Manifest Disadvantage), წარმოიშობა არასათანადო ზეგავლენის პრეზუმფცია და მტკიცების ტვირთი ზეგავლენის პოტენციურ განმარტებულზე ანუ მოპასუხეზე გადადის. მაგალითად, თუ კლიენტი საკუთარ სახლს ადვოკატს ჩუქნის და ამით თავად არსებითი მატერიალური ზიანი ადგება, ადვოკატის მხრიდან არასათანადო ზეგავლენის პრეზუმფცია ჩნდება და შესაბამისად, ადვოკატს ეკისრება ვალდებულება დაამტკიცოს, რომ კლიენტის ნება ყოველგვარი გავლენისგან იყო თავისუფალი.⁴⁵

3.3. ამორალური გარიგებები გერმანულ სამართალში

იძულების გერმანული დოქტრინა (გსკ 123) ვინროა იმისთვის, რომ დაიცვას ყველა სახის არჩევანის თავისუფლება. სიტუაციებში, როდესაც გარკვეული ქცევა ან გარემოებები შეიძლება იყოს „ამორალური“, იგი ექცევა გსკ-ს 138-ე პარაგრაფის ზოგადი წესის ქვეშ. ეს ნორმატიული დებულება წარმოადგენს გერმანული დოქტრინის არასათანადო ზეგავლენის (იგივე ამორალურობის) მარეგულირებელ ძირითად სამართლებრივ წყაროს და ბათილს ხდის შეთანხმებას, „რომელიც ეწინააღმდეგება ზნეობრივ ნორმებს.“ გერმანულ სამართალში ზნეობის საწინააღმდეგო გარიგებები და კანონსაწინააღმდეგო გარიგებები ცალ-ცალკე პარაგრაფებშია განწესებული (გსკ 134; 138), ხოლო საჯარო წესრიგის საწინააღმდეგო გარიგებები ნახსენები არ არის.

გსკ-ს 138-ე პარაგრაფის მიხედვით, გარიგება ჩვეულებრივ ეწინააღმდეგება ზნეობას თუ (ა) მისი დადება გამოწვეულია (ბ) დომინანტური პოზიციის ბოროტად გამოყენების შედეგად და (გ) ერთი მხარე შეგნებულად სარგებლობს მისი დომინანტური პოზიციით. ამ ელემენტების ერთობლიობის ანალიზი თითოეულ კონკრეტულ შემთხვევაში განსაზღვრავს, ეწინააღმდეგება თუ არა გარიგება ყოველი ადამიანის სამართლიანობის განცდას.⁴⁶ გერმანული კანონმდებლობით ზნეობრივი საფუძვლით გარიგების გაბათილება შესაძლებელია, როდესაც ობიექტური დარღვევა ხორციელდება გარიგების შინაარსიდან გამომდინარე (მაგ. ხელშეკრულება დანაშაულის ჩადენის შესახებ), მაგრამ ხშირ შემთხვევებში, ზნეობრივი ნორმებისადმი წინააღმდეგობა გამომდინარეობს მხოლოდ მთლიანად გარიგებისათვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებებიდან. ამ შემთხვევაში, გათვალისწინებულ უნდა იქნეს ხელშეკრულების მოტივი და მიზანი.⁴⁷ შესაძლოა გარიგება ობიექტურად ჯერ არ იყოს უზნეო (მაგ. ერთადერთი საცხოვრებელი ბინის ჩუქება), მაგრამ გარიგების მოტივი ან მიზანი (ჩუქება საყვარლისთვის) ინვესტის მის ბათილობას 138-ე პარაგრაფის თანახმად. სუბიექტური ელემენტი უნდა არსებობდეს ორივე მხარისათვის, როდესაც ზნეობრივი ნორმების დარღვევა მიმართულია საზოგადოების ან მესამე პირების წინააღმდეგ; თუ ის მიმართულია გარიგების მეორე მხარის მიმართ, საკმარისია ზნეობრივი ნორმების ცალმხრივი დარღვევა. უზნეო გარემოებების შესახებ ცოდნისაგან უნდა განვასხვავოთ ზნეობრივი ნორმების დარღვევის გაცნობიერება, რაც

⁴⁵ <https://www.claims.co.uk/knowledge-base/contract-law/duress-undue-influence-in-contracts> [20.01.2024].

⁴⁶ Hadjiani A., Duress and Undue Influence in English and German Contract Law: a comparative study on vitiating factors in common and civil law, Oxford U Comparative L Forum, 2002.

⁴⁷ იქვე.

არც ერთ შემთხვევაში არ მოითხოვება.⁴⁸ სასამართლო პრაქტიკის თანახმად, ზნეობრივი ნორმების დარღვევის შესაფასებლად მნიშვნელოვანია, როგორც წესი, გარიგების დადების მომენტი.⁴⁹

ხაზგასასმელია, რომ გერმანიის სასამართლოებმა დაადგინეს გარემოებები, როცა არასათანადო ზეგავლენას შეიძლება ადგილი ჰქონდეს ნდობაზე დაფუძნებული ურთიერთობის გარეშე. არსებობს მრავალი ტიპის დომინანტური პოზიცია, რომლებსაც შეუძლიათ გამოიწვიონ არასათანადო ზეგავლენა. მაგალითად, სავაჭრო ბაზარზე მონოპოლიური პოზიციის მქონე სუბიექტი, საჯარო ხელისუფლება, ბინის მესაკუთრე, დამსაქმებელი და ბანკირი იყვნენ იდენტიფიცირებული, როგორც დომინანტური პოზიციების მფლობელები. მათ შეუძლიათ ხელი შეუშალონ მხარის არჩევის გაკეთების თავისუფლებას.⁵⁰

3.4. ქართული, ინგლისური და გერმანული ამორალური/არასათანადო ზეგავლენით დადებული გარიგებების შედარება

როგორც ინგლისური, ასევე, გერმანული სამართალი, ქართულთან შედარებით, არასათანადო ზეგავლენის/ამორალურობის უფრო დეტალურ განმარტებას გვთავაზობს. ქართულ სამართალში ის მუხლი, რომელიც ამორალურ გარიგებებს უფრო ნათლად აღწერდა, ძალადაკარგულია, ხოლო სკ-ს 54 მუხლი ზოგადი ხასიათისაა და შეუძლებელია მისგან კონკრეტული კრიტერიუმების გამოყოფა. შესაბამისად, მთელი დატვირთვა სასამართლოებზე გადადის, რომლებმაც ერთგვაროვანი კრიტერიუმები უნდა ჩამოაყალიბონ გარიგების ამორალურად მიჩნევისათვის.

განსხვავებულია მტკიცების ტვირთის ნაწილიც. ინგლისურ სამართალში არასათანადო ზეგავლენის პრეზუმფცია წარმოიქმნება მაშინ, როდესაც ერთი პირი ენდობა მეორეს (განსაკუთრებული ურთიერთობა) (1), ზეგავლენის განმახორციელებელი მეორე მხარეს აყენებს არსებით ზიანს და თვითონ იღებს სარგებელს (2) და ზეგავლენის მსხვერპლს აყენებს არახელსაყრელ პოზიციაში, ზეგავლენის განმახორციელებელი პირი აცნობიერებს აღნიშნულ ფაქტებს (ფაქტობრივი და კონსტრუქციული ცოდნა) (3). ინგლისური სამართლის მიხედვით, აღნიშნული სამი ელემენტის დამტკიცების შემდეგ პრეზუმირებულია, რომ სახეზეა დანარჩენი ორი ელემენტიც: მიზეზობრივი კავშირი (4) და არჩევანის თავისუფლების ხელყოფა (5).⁵¹ ინგლისური სამართლის მიხედვით, პრეზუმფციის წარმოშობისათვის საკმარისია მხარემ დაამტკიცოს 1, 2, 3, ელემენტის (2ა და 2ბ კლასი) ან 1,3,4,5 ელემენტების არსებობა (1 კლასი) იმისათვის, რომ წარმოიშვას არასათანადო ზეგავლენის არსებობის ვარაუდი და მტკიცების ტვირთი ზეგავლენის პოტენციურ განმახორციელებელ პირზე გადავიდეს. განსხვავებული ვითარებაა გერმანულ და ქართულ სამართალში, ორივე მიდგომით, მოსარჩელემ უნდა ამტკიცოს ყველა ელემენტის (1, 2, 3, 4, 5) კუმულატიური არსებობა იმისათვის, რომ წარმოიშვას გარიგების ამორალურობის პრეზუმფცია და შეზღუდეს მტკიცების ტვირთი. შესაბამისად,

⁴⁸ *კერესელიძე დ.*, კერძო სამართლის უზოგადესი სისტემური ცნებები, ევროპული და შედარებითი სამართლის ინსტიტუტი, თბილისი, 2009, 357.

⁴⁹ იქვე.

⁵⁰ *Hadjiani A.*, *Duress and Undue Influence in English and German Contract Law: a comparative study on vitiating factors in common and civil law*, Oxford U Comparative L Forum, 2002.

⁵¹ *Lloyds Bank v Bundy*, [1974] EWCA Civ 8, Court Of Appeal, Salisbury County Court UK.

ინგლისურ სამართალში არასათანადო ზეგავლენის მტკიცების ტვირთი მსხვერპლისთვის უფრო მსუბუქია, ვიდრე გერმანულ და ქართულ სამართალში.

4. დასკვნა

იძულებით დადებული და ამორალური გარიგებების შედარების შედეგად დადგინდა, რომ სამივე სამართლებრივ სისტემაში ზენოლის ყველაზე ძლიერი ფორმაა იძულება, რომელიც წარმოადგენს ნების აშკარა და უხეშ ხელმყოფ ზემოქმედებას. იძულების ინგლისური დოქტრინა, ქართულთან და გერმანულთან შედარებით, უფრო ვიწროა და ძირითად ფოკუსირებულია თავად მუქარის სამართლებრივ ბუნებაზე, როცა ქართული და გერმანული მიდგომით, მთავარი აქცენტი იძულების მსხვერპლის ნების ნაკლზე კეთდება. სამივე ქვეყნის სამართლით, იძულების შემთხვევაში, ნების გამოძალვა არ ხდება შეფარულად, არამედ იძულების მსხვერპლს გაცნობიერებული აქვს რეალური მდგომარეობა, არ სურს სამართლებრივი ურთიერთობის დამყარება, თუმცა მას წართმეული აქვს არჩევანის თავისუფლება, რადგან მისი სუბიექტური აღქმით საფრთხე ემუქრება მის სიცოცხლეს/ჯანმრთელობას, ქონებას ან ეკონომიკურ მდგომარეობას.

იძულების შეზღუდულ ცნებას ავსებს არასათანადო ზეგავლენის კონცეფცია. ამ შემთხვევაში ნებაზე ზემოქმედება, იძულებასთან შედარებით, უფრო შეფარულად მიმდინარეობს. არასათანადო ზეგავლენის დოქტრინის ფარგლები, სამივე სამართლებრივი სისტემა მოითხოვს მატერიალური უსამართლობის შემოწმებას. გარიგების ამორალურად მიჩნევისათვის, იძულებისთვის დამახასიათებელი ნების თავისუფალი ხელყოფის გარდა, სახეზე უნდა იყოს დამატებითი ამორალურობის ელემენტი. ამორალურობის ელემენტის არსებობის ალბათობა მაღალია, თუ სახეზეა დაქვემდებარებული, ნდობაზე დაფუძნებული/ახლო ურთიერთობები, ერთ მხარეს მიადგა არსებითი ზიანი, ხოლო მეორე მხარემ მიიღო ისეთი სარგებელი, რომელსაც იგი სხვა თანაბარ პირობებში ვერ მიიღებდა. ამასთანავე, ზეგავლენა განხორციელდა წინასწარ განსაზღვრული ტაქტიკის გამოყენებით.

ინგლისური მიდგომისგან განსხვავებით, ახლო ურთიერთობებზე არ ამახვილებს ყურადღებას ქართული და გერმანული სამართალი, თუმცა ურთიერთობის მხარეთა უთანასწორობა აქაც მნიშვნელოვანია. ქართული და გერმანული მიდგომა უფრო ზოგად განმარტებას ეფუძნება – თუ გარიგება დადებულია მხოლოდ იმის წყალობით, რომ ერთ-ერთმა მხარემ ბოროტად გამოიყენა თავისი საბაზრო ძალაუფლება ან ისარგებლა კონტრაჰენტის მძიმე მდგომარეობით ან გულუბრყვილობით მაშინ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ სახეზეა ამორალური გარიგება.

დამატებით, იძულების დოქტრინისგან განსხვავებით, ამორალური გარიგებების შემთხვევაში, უფრო დაბალია სუბიექტური ელემენტის (ცოდნის) ნონა და მთავარი მნიშვნელობა ობიექტურ გარემოებებს ენიჭება – გერმანული მიდგომით, ივარაუდება, რომ სუბიექტური მახასიათებელი სახეზეა მაშინაც კი, თუ მხარე უბრალოდ თვალს დახუჭავს მეორე მხარის არახელსაყრელ მდგომარეობაზე.

სამივე ქვეყნის კანონმდებლობით, მტკიცების ტვირთი არასათანადო ზეგავლენისას შედარებით დაბალია იძულებასთან შედარებით. თუ იძულებისთვის საჭიროა ნების მოდრეკის დამადასტურებელი კონკრეტული გარემოებების დამტკიცება, არასათანადო ზეგავლენისას, გარკვეული წინაპირობების არსებობის შემთხვევაში, ავტომატურად წარმოიშობა პრეზუმ-

ფცია, რომელიც მტკიცების ტვირთს სავარაუდო მსხვერპლის სასარგებლოდ აბრუნებს. მტკიცების ტვირთი სავარაუდო მსხვერპლისათვის კიდევ უფრო მარტივი საზიდაია ინგლისურ სამართალში, სადაც განსაკუთრებული ურთიერთობის წარმოჩენა, არსებითი ზიანი და ზეგავლენის განმარტაცილებელის მიერ სარგებლის მიღება საკმარისი ელემენტებია არასათანდო ზეგავლენის პრეზუმფციის წარმოშობისათვის. მიზეზობრივი კავშირისა და არჩევანის თავისუფლების ხელყოფის დადასტურება საჭირო აღარ არის.

ბიბლიოგრაფია:

5. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, 1997.
6. გერმანიის სამოქალაქო კოდექსი, 1990.
7. გიორგი რუსიაშვილი, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ნიგნი პირველი, ჭანტურია (რედ.), თბილისი, 2017, მუხლი 85, ველი: 1, 8,11,15, 29, 30.
8. დავით კერესელიძე „კერძო სამართლის უზოგადესი სისტემური ცნებები,“ ევროპული და შედარებითი სამართლის ინსტიტუტი, თბილისი, 2009.
9. კროპოლერი, გერმანიის სამოქალაქო კოდექსი, სასწავლო კომენტარი, მე-13 გადამუშავებული გამოცემა, თორნიკე დარჯანიასა და ზურაბ ჭეჭელაშვილის თარგმანი, თბილისი, 2014, §123.
10. ლადო ჭანტურია, სამოქალაქო სამართლის ზოგად ნაწილი, გამომცემლობა „სამართალი“, თბილისი, 2011.
11. ნინო ქავშაია, გარიგების ბათილობა მისი ამორალურობის საფუძვლით, უზენაესი სასამართლოს 2019 წლის 9 თებერვლის განჩინების (საქმე №ას-726-2019) ანალიზი, „შედარებითი სამართლის ქართულ-გერმანული ჟურნალი“, 1/2020, თბილისი, 2020.
12. ქეთევან ქოჩაშვილი „ნება და ნების გამოვლენა (მეტასამართლებრივი და ცივილისტური გააზრება),“ სამართლის ჟურნალი №2/2016, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2016.
13. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2021 წლის 11 ნოემბერის გადაწყვეტილება საქმეზე # ას-475-2020.
14. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2019 წლის 05 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე № ას-726-2019.
15. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს დიდი პალატის 2017 წლის 2 მარტის გადაწყვეტილება საქმეზე N ას-664-635-2016.
16. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2017 წლის 29 დეკემბრის №3/7/679 გადაწყვეტილება საქმეზე „შპს სამაუნეებლო კომპანია რუსთავი 2“ და „შპს ტელეკომპანია საქართველო“ საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.
17. უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2016 წლის 01 მარტის გადაწყვეტილება #ას-15-15-2016.
18. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2015 წლის 30 ივლისი #ას-662-628-2015 განჩინება.
19. თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2016 წლის 10 ივნისის განჩინება საქმეზე №2ბ/6052-15.
20. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2015 წლის 11 მაისის #ას-423-400-2014 განჩინება.
21. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2015 წლის 7 მაისის #ას-715-684-2014 განჩინება.
22. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2015 წლის 29 აპრილის განჩინება #ას-132-124-2015.
23. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2015 წლის 14 აპრილის #ას-865-823-2013 განჩინება.
24. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2014 წლის 21 ივლისის განჩინება #ას-333-314-2014.
25. თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2014 წლის 23 აპრილის განჩინება #2ბ/4202-13).
26. თბილისის სააპელაციო სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2014 წლის 15 აპრილის გადაწყვეტილება საქმეზე №2ბ/4686-13.
27. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2013 წლის 27 მაისის განჩინება #ას-170-163-2013.

28. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2012 წლის 23 იანვრის განჩინება #ას-1796-1773-2011.
29. Armin Hadjiani, Duress and Undue Influence in English and German Contract Law: a comparative study on vitiating factors in common and civil law, Oxford U Comparative L Forum, 2002.
30. F.H. Lawson The Rational Strength of English law, Stevens & Sons Ltd, London 1951, 58.
31. John Cartwright, Unequal Bargaining: A Study of Vitiating Factors in the Formation of Contracts, Clarendon paperbacks, 1991.
32. Nathan Tetzlaff, What is Duress in Contract Law, Smith and Partners, 2021. [availabl at: <https://smit-hpartners.co.nz/business-law/contract-law/contract-law-duress/>]
33. Neil Andrews, Contract Law, 11- Duress, Undue Influence and Unconscionability, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
34. PS Atiyah An Introduction to the Law of Contract, 5th ed Clarendon Oxford, 1995.
35. Mxnchener Kommentar Allgemeiner Teil, 4th ed Beck München, § 138 BGB, 2001.
36. Whittle v Whittle, EWHC 925 (Ch), England and Wales High Court (Chancery Division) Decisions, 2022.
37. *Edwards v Edwards*, 481 P.2d 432, Court of Appeals of Colorado, Second Division, 2007.
38. *Gusinskiy v. Russia*, 2004, ECHR.
39. *Royal Bank of Scotland v Etridge*, UKHL 44, House of Lords, 2001.
40. *CIBC Mortgages v Pitt*, UKHL 7, House of Lords, 1994.
41. *Williams v Roffey Bros Ltd*, EWCA Civ 5, Court Of Appeal, kingston-upon-thames county court, 1991.
42. *B&S Contractors v Victor Green Publications*, ICR 419, Court of Appeal England and Wales, 1984.
43. *Crocker v. Schneider*, 683 S.W.2d 335, Court of Appeals of Tennessee, Western Section, at Jackson USA, 1984.
44. *Universe Tankships Inc of Monrovia v International Transport Worker's Federation*, 2 All ER 67, House of Lords, 1982.
45. *Tidwell v. Critz*, 248 Ga. 201, Supreme Court of Georgia, 1981.
46. *Pao On v Lau Yiu Long*, UKPC 17, Court of Appeal of Hong Kong, 1980.
47. *Sibeon v The Sibotre*, 1 Lloyd's Rep 293, England and Wales High Court, 1976.
48. *Lloyds Bank v Bundy*, EWCA Civ 8, Court Of Appeal, Salisbury County Court UK, 1974.
49. *Barton v Armstrong*, UKPC 27, The court of appeal of the supreme court of new south wales, judgment of the lords of the judicial committee of the privy council, 1973.
50. *Scurry v. Cook*, 59 S.E.2d 371, Supreme Court of Georgia, 1950.
51. *Burroughs v. Reed*, RDB-20-2316, United States District Court, District of Maryland, 1920.
52. *Maskell v Horner*, 3 KB 106, Senior Courts of England and Wales, 1915.
53. *Skeate v Beale*, 11 Ad&El 983, Court of the Queen's Bench, England and Wales, 1841.
54. BGH, IX ZR 204/12, 2013.
55. BGHZ 146, V ZR 437/99, 2001.
56. BGH NJW, IX ZR 227/93, 1994.
57. <https://www.claims.co.uk/knowledge-base/contract-law/duress-undue-influence-in-contracts>> [20.01.2024].